

УДК 821.161.2-4.09(71)

В.І. САВИЧ,
*аспірант кафедри української літератури
Інституту української філології
та літературної творчості імені Андрія Малишка
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ)*

ФІЛОСОФІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ В ЛІРИЦІ Р. ВОЛОДИМИРА

У статті розглядається специфіка художнього відображення філософії національного буття в поетичній творчості Р. Володимира. Автор з'ясовує джерела формування філософського світосприйняття поета, предмет поетичного мислення, здійснює аналіз поетичних творів, у яких порушено філософські мотиви. Також розглянуто способи реалізації проблеми філософії національного буття в поетичному доробку Р. Володимира.

Ключові слова: Р. Володимир, нація, філософія, буття, поезія.

Філософське осмислення нації завжди було тісно пов'язане з поезією. Зв'язок філософії та поезії як у минулому, так і сьогодні, полягає в тому, що поетичні твори українських митців відображали й відображають їх філософські пошуки. Поетична форма формулювання філософських думок сприймалася філософами як ідеальна. Адже лише через гармонію звуку та думки можливо найбільш повно передати всю глибину та багатогранність мудрості. Тому не випадково осмислення національного буття ми знаходимо у творах таких великих українських мислителів, письменників та діячів українського відродження, як Іван Крип'якевич, Іван Котляревський, Петро Гулак-Артемівський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко, В'ячеслав Липинський, Олександр Потебня, Михайло Грушевський, Дмитро Донцов, Микола Хвильовий, Дмитро Чижевський та ін.

Філософська лірика посіла поважне місце в мистецькому доробку таких блискучих майстрів пера, як Григорій Сковорода, Іван Франко, Леся Українка, М. Зеров, Юрій Клен, Євген Плужник, Олена Теліга та ін. Проте цей список можна продовжувати й менш визначними постатями на ниві української літератури: Леонід Полтава, Андрій Легіт. Чільне місце в плеяді філософів-поетів займає Р. Володимир (Роман Кухар), про якого Матей Матеїч писав: «Кухарева поезія писана здебільшого [...] філософською вдумливістю над питанням життя і смерті, трагіком буття поневоленої нації, геройським світоглядом і мотивами особистої гідності, як і конструктивним творчим оптимізмом. В цьому аспекті перестає вона бути суто індивідуальною й українською поезією, а перетворюється на загальнолюдську» [1].

Творчість Р. Володимира тривалий час залишалася поза увагою материкових дослідників. Вона багатогранна – повісті, драматичні твори, романи, глибоко філософські нариси, поезія, публіцистичні статті, літературознавчі праці. Усе це жанрове розмаїття художніх творів об'єднане ідейним змістом і являє собою єдине ціле. Варто зазначити, що філософський аспект поетичного доробку Р. Володимира досі не вивчався літературознавцями. Водночас зауважимо, що літературна творчість Романа Кухаря, крім випадкових побіжних та поодиноких статей (С. Демидчук, Р. Смаль-Стоцький, В. Радзикович, І. Овечко, Ю. Буряківець, П. Сорока, І. Лисенко та ін.), досі не була об'єктом ґрунтовних

наукових досліджень літературознавців. Саме цим визначається наукова новизна нашої статті.

Мета дослідження – проаналізувати трансформацію філософії національного буття в поезії Р. Володимира.

Філософія національного буття, проблеми національного розвитку, національного поступу посідають важливе місце у творчості Романа Кухаря. Слід відзначити їх залежність від світогляду митця, який формувався під впливом народнопоетичної творчості, кращих зразків літературної класики (поет захоплювався філософськими творами Тараса Шевченка й Григорія Сковороди), складних життєвих обставин, суспільно-політичних явищ, залюбленості в красу рідної природи.

Можна погодитися з думкою дослідників, що філософія національного буття, а радше, національної ідеї почала складатися в історії нашої духовної культури в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на стикові історіософії, культурології, етнопсихології, а частково й релігійної філософії. Початок тут було покладено ідейною програмою Кирило-Мефодіївського товариства, яка, за слухним твердженням Д. Чижевського, синтезувала християнство й романтичний націоналізм [2, с. 27], у якій Україна в потоці історії, в єдності минулого, теперішнього й майбутнього («і мертвих, і живих, і ненароджених») уперше постає як самостійна філософська проблема. Цей синтетичний погляд на свою національну (етнічну) спільноту як на єдиний, розгорнутий у соціальному часі й «соціалізованому» просторі континуум і водночас як на суб'єкта всезагального історичного процесу Оксана Забужко називає в душі традиційної філософсько-класичної термінології «національною ідеєю» [3, с. 8]. Ближче до нашого часу схожу точку зору чітко висловив один із видатних релігійних філософів ХХ ст. М. Бубер: «Ми говоримо про національну ідею, коли якийсь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, свої становлення і розвиток, свої долі й призначення, робить її предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї долі» [4, с. 239].

Національна ідея та національне буття не вигадуються теоретиками, не запозичуються з чужої культури й історії. Вони (ідея і буття) – продукт досвіду власного народу, його менталітету.

Умови недержавності та поневолення, у яких перебувала українська нація впродовж тривалого часу, примушували українське письменство раз по раз ставити проблему національної ідеї у своїй творчості на перше місце. Цю тенденцію спостерігаємо у творчості митців як ХІХ (І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, І. Нечуй-Левицький та ін.), так і ХХ ст. (Леся Українка, І. Франко, Є. Маланюк та ін.). Не зникла ця традиція й у літературі ХХІ ст. (І. Павлюк, П. Вольвач та ін.). Р. Володимир, як і кожен поет, мав доконечну потребу у відвертій розмові зі своїм народом, а отже, й потребу написати твори про долю української нації, осмислити буття свого народу, оцінити його минуле, проаналізувати сучасне, пройнятися прийдешнім.

Духовне тяжіння до України не залишало поета ніколи. Р. Володимир був насажений енергією духовного відродження України, органічною часткою і творцем якого він почувався все своє життя. Спрямованість на вивчення мистецького явища крізь призму націософської проблематики дозволяє глибше розкрити базові концепти буття людини, народу, нації. Тут варто згадати думку В. Табачковського про те, що «характеристика важливої для українського організованого націоналізму системи «світ – нація – людина» осмислюється за допомогою центральної онтологічної категорії – буття. Під буттям у найширшому значенні слова розуміють загальне уявлення про існування, про суще взагалі» [5, с. 223].

Якщо погодитися з тим, що найважливішим проявом загальнолюдського способу буття є страх перед «ніщо» [5, с. 230], то проблема філософії національного буття стає особливо актуальною для Р. Володимира.

Предметом поетичного осмислення у творчості Романа Кухаря практично завжди була історична доля України. Саме поетичні твори найкраще змогли передати глибину його синівського почуття до Батьківщини. «Якщо кажуть, що поезія в технологічній добі мало що не анахронізм, то це невірно. Насправді ж нашій добі ще більш, як коли-небудь, треба наявності поезії в житті – і щоб осмислити долю людства в цей невідрадний для його буття

час, і щоб зберегти ті залишки краси існування, які ще зацілили під навислою тінню погрозового атома.

Так, поезія в наш час дуже потрібна людині, розгубленій серед змінливих екзистенційних віх на невизначеному шляху до життєвої мети, бо саме поезія, своєю доладною, чіткою зорганізованістю, зосередженою змістовністю й окриленним вершинним подихом, закликає людський рід до світлої краси й величності життя. Глибинно сприйнята поезія – не просто ідеалізація, чи декоративна імітація буття, вона є власне його еманациєю – викристалізуванням його найсуттєвішої, унапрявленої на здоровий зріст, богоподібної природи» [6, с. 743]

Трагічні події національного відродження, що позначилися й на особистій долі Р. Володимира, зумовили у збірці «Палкі серця» націософські мотиви. У націософії письменника головним чином постають питання буття України. Домінуючими при цьому є духовні естетичні фактори.

У циклі «Вітчизняні поеми» поет намагається проникнути в глибини історичного буття України, збагнути об'єктивні й суб'єктивні чинники, що впливали на формування самобутності, духовної аури, національного типу українця. Героїчні поеми пов'язані не тільки з видатними постатями нашої історії, але навіть з місцевостями, що вписалися в епос наших національних змагань за волю і державність.

Для Р. Володимира ключовими екзистенційними поняттями є життя і виживання. Актуальна для української нації проблема буття осмислюється у поезії «Щоб нація жила» шляхом формування поетом буття, що будується посередництвом заклику до високої ідеї – служіння нації:

*Як марне і крихке життя
Дорожче волі всім,
Хтось мусить жертвувати ним,
Щоб нація жила [7, с. 61].*

Проблема філософії національного буття реалізується й через ствердження питомого свого, рідного, на протигагу чужому, ворожому. Таке розрізнення «свій» – «чужий» спостерігаємо в поезій «В нашій, не своїй школі»:

*Свій власний стрій і мазепинку
На уніформу проміняли
І з того дня все більш латинки,
Як рідного письма, вживали.*

...

*«Своє» навчав чужий учитель,
А наші про своє мовчали,
Вивчали все річпосполиту,
Про батьківщину що ж ми знали? [7, с. 21–22].*

Бачимо, що ці рядки становлять не лише ілюстрацію історичної дійсності періоду панування Польщі на західноукраїнських землях, а й своєрідне розкриття поступової колонізації окремої особистості й цілого регіону, яка розпочинається зі зміни зовнішніх ознак й переростає у внутрішню духовну деформацію.

Такі поетичні тексти функціонують у націоформуючій та націозберігаючій площині, у межах стосунків «митець – суспільство». Їхня роль важлива для розкриття сутності панування чужинця, сутності національної зради, як зради власному «Я» на догоду «чужому» заради оманливого спокою.

Вилучений з рідного простору і переміщений у простір віддалений і ворожий, ліричний герой Р. Володимира лише спогадами прилучався до рідного краю:

*Ой запахло дуже зіллям спілим,
Чи рідня не зажурилась дома?
Син пропав, доньку раніш посіли,
Доля ж інших Господу відома [7, с. 175].*

Доля позбавила ліричного героя найголовнішого – родини, найближчих, найдорожчих людей. Як жити у самоті? Як залишитись собою? На ці запитання лишилась лише одна відповідь – відчувати єдність зі своїм краєм, бути його продовженням тут, на чужині.

Такі ключові образи, як «Вітчизна», «Батьківщина», «Україна», для Р. Володимира мали принципово вище, аніж просто географічне, політичне чи навіть духовно-культурне значення. Художній статус образів із національно-патріотичною наповненістю утверджується через їхню співвіднесеність із темою окремої людини. Національне відповідає індивідуально-особистісному, а особистісне – національному.

Ліричний герой Р. Володимира – насамперед українська людина, національно свідома особа, яка здана осмислити генезу своєї нації, досягнути її континуальну динаміку. Такий погляд, на переконання автора, допоможе глибше осмислити гострі філософсько-національні проблеми, які необхідно вирішувати в Україні при творенні нового суспільства.

Філософський контекст національного буття містить і пейзажна лірика. Природа для поета жива, сповнена сил. Вона виступає невід'ємним компонентом у системі світотворення: Бог створив природу й людину. Але людина не є вінцем природи, а тільки її частиною. Окрім того, ця ж людина є творцем нації. Отже, маємо певну структуру: Бог – Природа – Людина – Нація. У поезії «О, Творче всесвіту!» художньо виражено синтез філософського осмислення митцем буття українського народу у вимірах «людського світу», національних подій, добра і зла, Бога і людини. Емоційний струмінь філософії буття нації детермінований чинником колективного підсвідомого, визначальним архетипом якого виступає воля:

*О Творче всесвіту! Пішли йому прозріння,
Що не в ворожій ласці, тільки у Твоїй
Та в силах власних – джерело його спасіння,
Аби, цією правдою просвічений,
Постав він, дужий, в силі первісній своїй
І з волі вищої здвигнув свій храм святий!* [7, с. 59]

У поетичних текстах Р. Володимира завжди фігурує природа батьківської землі, хоч і мешкав багато десятиліть далеко за її межами. Фрагменти рідного пейзажу часто наділені прикметними ознаками земного раю:

*Кітловина глибоким тоном дзвонів грає,
З вершин на доли, вмиті, котяться ручай,
Сосновий бір пахучий гимн підніс Творцеві,
Земля що кращій плід під чистим небом стелить* [7, с. 23].

У поезії «Патетична елегія» живописним постає типowo національний топос – байраки, балки, чагарники як символи предковичної української землі й самої України, ковилові стеги, над якими дух вояків розповідає про криваві війни за омріяну волю:

*Ти тільки оком поведи, душе,
по краю тім страдальнім ...
розсипані навколо кості –
по байраках, балках,
ярах, чагарниках,
в південній тирсі, і по північних болотах,
по піщаних полях,
ковилових стегах,
у лузі, під калиною,
в житах, посеред маків,
і на левадах, поміж цвітом конюшини* [7, с. 167].

Митець національно закорінений, він нерозривно пов'язаний зі своїм родом, народом, з духовними попередниками. Саме такий зв'язок спостерігаємо в поезії Р. Володимира «Ранок Сквороди»:

*Красне сонце зійшло,
По степу ворушилася тінь,
Звідки старця несло;
З його вуст нісся шепіт молінь.
Мов завітний пророк,
В ареолі проміння стояв,
Клунок зняв на часок*

І сопілчин тон ранок вітав.

«Чи є птах без гнізда?

У всіх дім, лиш Спаситель не мав»;

Думав Скворода – Суть життя в мандрюванні складав [7, с. 51].

Перше припущення, яке виникає в читача, стосується того, що образ Сквороди ми справді не можемо уявити без тісного зв'язку з Україною та з її природою. Асоціативні поля обох предметів зі спільною ознакою – цвітіння – накладаються одне на одне, взаємопереходять, взаємопереливаються, змістове поле між ними багатшає. Автор максимально докладно зусиль, аби продовжити мить естетичного переживання, зберегти дивовижну сквородинівську щасливу рівновагу зі світом.

Сквородинівська «тематика», заявлена в поезії «Ранок Сквороди», звучить як незрадлива орієнтація на наші духовні традиції, філософський ідеалізм мислення.

Як письменник Р. Володимир добре розумів значення літератури для національного буття. Тому він не оминув увагою проблему впливу такого результату визвольних змагань на стан і майбутнє України. І ось тут митець розкриває феномен смерті національної ідеї. Національна ідея втрачає свій сенс, якщо немає кому підняти її знамена. Саме через це Роман Кухар робить ставку на молодь, на такий важіль її психіки, як природне прагнення жити, надіятися на оновлення світу, бути вільною й творити краще майбутнє. Тому у статті «Слово до молоді» автор звертається: «Молоде українська, твоя країна в ярмі, але ти щасливіша від молоді інших, хоч і вільних, народів. В тої вже є все, і нема нічого. Вона думає, що й боротись їй нема за що. А в тебе, рідна молоде, іще навіть власного державного храму немає, але ти маєш ідеї, пориви, прагнення!» [8, с. 472]. Проблематика цієї статті перегукується з мотивом поезії «Слово синові»:

Рабом на волі бути – що за доля?

Не краще жити й гинути борцем?

Так от, щоб знав: тут воля, там – неволя,

В цім краю люди здуру мруть живцем,

Там – воїн смерть жене в лісах мечем,

Розваж гаразд, яка твоя в тім роля [7, с. 202].

Таким чином, стрижневими для філософської лірики Р. Володимира стають такі проблеми, як життя, змагання за волю, протистояння добра і зла, співвідношення миттєвого і вічного – в природі, суспільстві, світовому просторі. Водночас поет прагне розкрити закони, які керують світом, – від життя рослин до процесів у Всесвіті. Сполучним мудрим елементом світобудови стає сама людина.

Філософські пошуки митця актуальні для сучасного читача, бо людині іноді тяжко знайти себе у світі.

Вважаємо, що художня спадщина та життєва практика Р. Володимира є різними складовими одного складного культурного феномену – «життєтворчості» митця як репрезентанта національної свідомості покоління своєї доби. Тому можна стверджувати, що поезія Р. Володимира містить усі структурно-семантичні рівні, що в сукупності становлять зміст концепту «філософія національного буття».

В окремих поезіях представлена система поглядів на розвиток української держави в історичному часі і просторі, де автор формулює надзавдання («місію») нації та пропонує відповідну технологію для його вирішення.

У дилемах «національне – інтернаціональне», «свій – чужий», «Україна – Росія», що знайшли своє відображення у віршах Р. Володимира, можна побачити характерні проблеми сучасного українського суспільства, що дає підстави проводити смислові паралелі між культурною ситуацією в Україні пореволюційних років та сучасним національним буттям.

Р. Володимир як людина і митець репрезентує філософію національного буття України у повному і неповторному його вияві. Наділений Божою іскрою геніальності, він з'явився в духовному полі нації у час її відродження й трагедії, своєю поезією засвідчив невмирущість національного духу, вічність краси творчості, що виявляється і в слові, і в незгасному поклику до волі.

Список використаних джерел

1. Матеїч М. Творчість українського поета Романа В. Кухара / Матей Матеїч // Глас Канадских Срба. – Вінзор, Онтаріо, Канада. – Р. XXXVI. – 1969. – Ч. 1926. – 1969. – 18 вер.
2. Чижевський Д.І. Філософські твори: У 4 т. / Д.І. Чижевський. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 1: Нариси з історії філософії на Україні. – 402 с.
3. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О.С. Забужко. – К.: Основи, 1993. – 119 с.
4. Бубер М. Народ и его земля / М. Бубер. Избранные произведения. – М.: Книга, 1973. – С. 257–345.
5. Бичко І.В. Філософія: підручник для студентів вищих закладів освіти / І.В. Бичко [та ін.]; голов. ред. В.М. Куценко. – К.: Либідь, 2002. – 408 с.
6. Кухар Р. Поезія – еманация дійсности / Р. Кухар // Визвольний шлях. – 1992. – № 6. – С. 743–746.
7. Володимир Р. Палкі серця: Вибрані твори / Р. Володимир. – Нью-Йорк; Лондон: Видання автора, 1964. – 215 с.
8. Кухар Р. Слово до молоді / Р. Кухар // Визвольний шлях. – 1962. – № 4–5. – С. 470–472.

References

1. Mateych, M. *Tvorchist' ukrains'koho poeta Romana V. Kukhara* [Works of the Ukrainian poet Roman V. Kuchar]. *Hlas Kanadskykh Srba* [Voice of the Canadian Srba]. Windsor, Ontario, Canada, s. XXXVI, 1969, p. 1926, 1969, 18 Sept.
2. Chizhevs'kyy, D.I. *Filosofs'ki tvory: U 4 t.* [Philosophic writings: in 4 volumes]. Kyiv, Smolohskyp Publ., 2005, vol. 1: *Narysy z istorii filosofii na Ukraini* [Essays on the Ukrainian history of philosophy], 402 p.
3. Zabuzhko, O.S. *Filosofiia ukrains'koi idei ta ievropejs'kyj kontekst: frankivs'kyj period* [Philosophy of the Ukrainian idea and the European context: Franko's period]. Kyiv, Osnovy Publ., 1993, 119 p.
4. Buber, M. *Narod i ego zemlja* [The people and their land]. *Izbrannye proizvedeniya* [Selected works], Moscow, Kniga Publ., 1973, 345 p.
5. Bychko, I.V. *Filosofiia: pidruchnyk dlia studentiv vyschykh zakladiv osvity* [Philosophy: Textbook for the higher education students]. Ed. By V.M. Kutsenko. Kyiv, Lybid' Publ., 2002, 408 p.
6. Kuchar, R. *Poeziia – emanatsia dijsnosti* [Poetry is an emanation of the reality]. *Vyzvol'nyj shliakh* [On the road to liberation], 1992, no. 6, pp. 743-746.
7. Volodymyr, R. *Palki sertsia: Vybrani tvory* [Fervent Hearts: selected works]. New York; London, Author's publication, 1964, 215 p.
8. Kuchar, R. *Slovo do molodi* [Word to the youth]. *Vyzvol'nyj shliakh* [On the road to liberation], 1962, no. 4-5, pp. 470-472.

В статье рассматривается специфика художественного отражения философии национального бытия в поэтическом творчестве Р. Владимира. Автор статьи прослеживает источники формирования философского мировосприятия поэта, предмет поэтического мышления, осуществляет анализ поэтических произведений, в которых затронуты философские мотивы. Также рассмотрены способы реализации проблемы философии национального бытия в лирике Р. Владимира.

Ключевые слова: Р. Владимир, нация, философия, бытие, философская поэзия.

The article deals with the specifics of artistic reflection of the philosophy of national existence in poetic creativity, Author finds the sources of philosophical outlook of the poet, his subject of poetic thinking, analyzes his poetry, which raised philosophical reasons. This text also deals with the problems of the philosophy of national existence in poetic refinement of R. Vladimir.

Keywords: Vladimir R., nation, philosophy, life, poetry.

Одержано 7.11.2016.